

Egy dolog sem érzékeltette még olyan szembetűnően azt a hullámozást, amit a zsinatnak a lelkiismereti szabadságra és a tudományos kutatás szabadságára vonatkozó állásfoglalásai indítottak meg a katolikus gondolkodásban, mint az a visszhang, amelyet *Ottaviani* bíborosnak, a Hittani Kongregáció proprefektusának, a püspöki konferenciák elnökeihez és a magasabb rendfőnökökhöz intézett július 24-i „titkos” levele keltett.

A bíboros felszólította ebben a címzettet, hogy az idei év karácsonyáig közöljék vele, milyen természetű téves magyarázatokról értesültek azokra a tambeli kérdésekre vonatkozóan, amelyek a zsinat óta a viták központjába kerültek, s milyen intézkedéseket tettek a hitegséget emiatt fenyegető veszélyek elhárítására. Nem egy országból ugyanis „kevéssé örvendetes hírek” érkeztek hozzá a zsinat tanításának visszaélészerű értelmezéséről, „eltérő és merész véleményekről”, amelyek a híveket nem kis mértékben megzavarják. Bizonyos — mondja a bíboros —, hogy különbséget kell tenni aközött, ami szilárd hitigazság, és aközött, ami csak képviselhető felfogás, egyesek azonban már átlépték a feltevések körét és magának a hitnek alapjait kezdték ki. Szükségesnek tartja tehát, hogy röviden rá is mutasson a kérdések hibás kezelésének és a tévedéseknek azokra a példáira, amelyek jelentésekből és közleményekből tudomására jutottak. *Ottaviani* tíz pontban foglalja össze ezeket:

1. Némelyek a Szentírás sugalmatosságáról és tévedhetetlenségéről szóló tant túlságosan szűkre vonják, és nem helyesen ítélik meg a történeti szövegek értékét.

2. A hittételek megszóvegezését olyanra alávetik a történeti fejlődésnek, hogy tárgyi értelmüket is megváltoztatják.

3. Az egyház, nevezetesen a római pápa rendes tanítóhivatalát olykor annyira figyelmen kívül hagyják és kevésre értékelik, hogy azt szinte a pusztá vélemény-nyilvánítás körébe utalják.

4. Egyesek már szinte nem ismernek el föltétlen, tárgyi, rendíthetetlen

és változhatatlan igazságot, s mindent bizonyos viszonylagosságnak vetnek alá, és pedig azzal a hamis megokolással, hogy minden igazság szükségszerűen a tudat és a történet fejlődési üteméhez igazodik.

5. A Krisztusra vonatkozó tan körében a személy és a természet olyan fogalmait alkalmazzák, amelyek alig egyeztethetők össze a dogmatikus meghatározásokkal. Így egy bizonyos krisztológiai humanizmus kísért, amely szerint Krisztus csupán ember, aki fokozatosan jut istenfiúságának tudatára. Szűztől való fogantatását, csodáit, sőt még feltámadását is szavakban ugyan vallják, de valójában a tiszta természetes rendbe állítják be.

6. A szentségekről szólva bizonyos elemeket vagy mellőznek, vagy nem elégségesen vesznek figyelembe, különösen az oltárszentséget illetően. Nem hiányoznak olyanok, akik a kenyér és a bor színe alatti valóságos jelenlétről vitatkozva egy túlzott jelképesség felé hajlanak.

7. Némelyek a töredelem szentségét az egyházzal való kiengesztelődés eszközeként emelik ki, s ennek következtében a megsértett Istennel való kiengesztelődés jellegét nem kellőképpen juttatják érvényre. Azt is állítják, hogy ennek a szentségnek fogantatásához nem szükséges a bűnök személyes megvallása. Ehelyett egyedül az egyházzal való kiengesztelődés közösségi szerepét igyekeznek kidomborítani.

8. Olyanok sem hiányzanak, akik a tridentinai zsinatnak az eredeti bűnről szóló tanítását túl könnyedén veszik s akként magyarázzák, hogy Ádám ősbűne és éppen ennek a bűnnek továbbszármaztatása legalábbis elhomályosul.

9. Nem kisebb tévedéseket terjesztenek a morálteológia körében is. Nem kevesen merik elutasítani az erkölcsösség tárgyi megalapozottságát. Mások tagadják a természetjogot (a természetes törvényt), állítják viszont az ún. situációs etika jogosultságát. Káros nézeteket terjesztenek a házasság és a nemiség területére vonatkozó erkölcsösségről és felelősségről.

10. Nem hiányzanak, akik az ökümenizmusra vonatkozó zsinati dekrétumot önkényesen értelmezik, s olyan ökümenikus tevékenységekre ösztönöznek, amelyek sértik a hit, valamint az egyház igazságát és egységét, s így egy veszedelmes irenizmust és közömbösséget mozdítanak elő, ami teljesen távol áll a zsinat szándékától.

*

Ottaviani levelének zárósorai: „Nyilvánvaló okossági szempont tiltja jelen levél nyilvánosságra hozását. A helyi ordináriusoknak éppen ezért szigorúan titokban kell azt tartaniok, úgyszintén azoknak is, akik részére a továbbadást az ordináriusok helyes okból jónak találják.”

Ennek ellenére *Henri Fesquet*, a párizsi *Le Monde* egyházi ügyekkel foglalkozó rovatvezetője, kimerítő részletességgel tudósított róla lapjának szeptember 10-i számában. Az általa közölték alapján más újságok is hozzászóltak a levélhez, ami végül is arra készítette Ottaviani bíborost, avagy a Hittani Kongregációt, hogy a titkosnak szánt iratot egész terjedelmében nyilvánosságra hozza az *Acta Apostolicae Sedis* szeptember 30-i számában. Utóbbinak szerkesztőségi megjegyzése szerint „el kellett oszlatni azokat a kétségeket, amelyek amiatt keletkeztek a levél tartalma felől, hogy a sajtóban kivonatos híradások jelentek meg róla”. S ekkor következett az igazi meglepetés, az nevezetesen, hogy az eredeti latin nyelvű szövegben semmi sem volt, amit már Fesquet el nem mondott volna.

Leszűrhető ebből mindenekelőtt az a megállapítás — írja *Robert Rouquette* az *Études* novemberi számában —, hogy ilyesféle iratot ma már az egyházban sem lehet titokban tartani. Az is oka ennek, hogy a „titoktartást” sokszor lejárátták olyan dolgokkal, amiknek titkolására semmiféle magyarázatot sem lelhetünk. A Szent Officium riasztó kánoni büntetésekkel védett titkait, amelyeknek megsértése esetén kizárólag a pápa adhatott feloldozást, kiterjesztették például jelentéktelen megrovásokra is. Így miként a kánoni fegyverek, amelyekkel visszaélték, a titok is elvesztette élet a túlzott használat miatt. A zsinatnak kétlakiságba való tévedése is hozzájárult a titok fogalmának kiüresítéséhez. Mind-

végig érvényben tartották a zsinati titok elvét, eskü alatt ígértették meg a titoktartást a szakértőkkel és a közben kinevezett püspökökkel, holott a valóságban tökéletesen feloldották a titkot, a második ülésszaktól kezdve pedig maguk a sajtókonferenciák is kimerítő tájékoztatást nyújtottak az ülésekről és tanácskozásokról. Eredménye az lett, hogy senki sem vette komolyan a titkot. Még a bizottsági tagok is aggálytalanul mondták el mindazt, ami a bizottságokon belül történt. „Velem ismételten megesett — jegyzi meg Rouquette —, hogy előttem teljesen ismeretlen tájékoztatók fotokópiában kaptam meg a legtitkosabb iratokat.”

Pedig — emeli ki méltán Rouquette — egyáltalán nem örülhetünk annak, hogy titok többé nem lehetséges. Vannak ugyanis dolgok, amiket nem helyénvaló nyilvánosan tárgyalni. „Nem arról van szó, mintha a Szent Officium szörnyű titkának visszaállítását óhajtanók, annyit azonban megkívánhatnánk, hogy arra valóban érdemes dolgok tekintetében érvényesüljön a pápai vagy a zsinati titok, és ezt mindenki komolyan vegye.”

Kérdés ezek után, hogy Ottaviani bíboros okkal nyilvánította-e titkosnak ezt a levelét. A katolikus oldalról eddig tudomásomra jutott vélekedések nagyon is indokoltnak állítják, de csakis azért, mert a nyilvánosságra hozatal hatását minden szempontból károsnak ítélik. Uralkodó felfogás szerint jobb lett volna, ha a Hittani Kongregáció prorefektusa egyáltalán nem bocsát ki ilyen értelmű és célzatos irást.

*

A bíboros által felsorolt kérdések ugyanis rendkívül lazán fogalmazottak — szögezi le *Rouquette* —, s inkább a keresztény hívők egy részének többé-kevésbé lappangó hajlandóságait érintik, mint olyan nézeteket, amelyeket komoly képzettségű katolikus teológusok vagy gondolkodók képviselnek. Nagyon veszélyes lenne, ha egyesek által itt-ott elejtett ostobaságokat katalógusba szednék s belőlük módszeres hereziseket szerkesztenének. Ugyancsak súlyos veszedelem keletkezne abból is, ha a problémák pusztá felvetését már a rájuk adott végleges válasszal azonosítanák. Nem egyszer a tarthatatlan né-

zetek is valóságos problémákat jelölnek meg, amelyek éppen ebben a pillanatban foglalkoztatják a gondolkodást, s nem nyertek eddig megoldást. Általánosságban is nem az a hiba, ha problémákat vetnek fel, hanem ha olyan válaszokat népszerűsítene, amelyeket az elmélyült kutatást megelőzően kockáztattak meg.

Csupán néhány kérdést érintve azok közül, amelyekkel a bíboros foglalkozik, bizonyos például — folytatja Rouquette —, hogy a Szentírás tévedhetetlenségének és bizonyos őszinteségi könyvek történetiségének kérdése kényes problémákat vet fel, amelyekhez a kinyilatkoztatásról szóló konstitúció is hozzányúlt, bár igen árnyaltan és nagy óvatossággal. Semmiképpen sem lehet tehát szó arról, hogy elzárjuk a lehetőséget a további kutatások előtt ezen a téren. Azután vajon relativizmust kell-e látnunk abban a tagadhatatlan tényben, hogy a változhatatlan igazság mindenféle formulázása „szükségszerűen igazodik a tudat és a történet fejlődésének üteméhez”? Ez ugyanis nem akadályozza annak, hogy elismerjük a „tárgyi, rendíthetetlen és változhatatlan” lényegi igazságot. Ami a morálteológiát illeti, nem kell-e megengednünk, hogy a természet törvény meghatározása és kezelése korántsem könnyű, jóllehet a fogalma szükségszerű? Anélkül, hogy beleesnénk egy szituációs etikába, nem jogos-e elismernünk mind az erkölcsi tudat haladását, mind pedig az erkölcsi törvény alkalmazásában mutatkozó fejlődést? A bíboros végül az ökümenizmussal kapcsolatban utal „egy veszedelmes irenizmusra és közbösségre, ami teljességgel távol állt a zsinat szándékától”. Nem vitás, hogy a keresztények körében sokan nincsenek tisztában azokkal a nehézségekkel, amelyek elválasztják egymástól a keresztény egyházakat, miért is szükséges, hogy szüntelenül óvjuk őket egy könnyen megvalósítható egységesülés ábrándjától. Amde az ökümenizmus melyik katolikus szakértője osztja ezeket az ábrándokat? Nincs-e tehát veszedelem abban, ha laza és általánosító fogalmazással indokolatlan gyanút keltünk olyan emberek irányában, akik ezt nem érzik meg? De továbbmenve, az ökümenizmusnak ezek a problémái

mindenekelőtt a Keresztény Egység Titkárságának illetékességébe tartoznak. Igaz, hogy ennek elnöke helyet foglal a Hittani Kongregációban is, de nem lenne-e illendőbb, ha erre a Titkárságra bíznák a gondoskodást arról, hogy eleje vétessék a lehetséges kisiklásoknak?

M. Brändle, aki az *Orientierung* október 31-i számában tüzetesen taglalja *Ottaviani* levelét, összehasonlító szövegek alapján oda következtet, hogy a levélben szereplő kérdések nagyon szorosban összefüggnek azzal a skéma-tervezettel, amelyet a zsinati előkészítő teológiai bizottság 1962 júliusában a püspököknek átadott. Ennek a tervezetnek, amelyből végül is csak a kinyilatkoztatás forrásaira vonatkozó rész került a zsinaton tárgyalásra, már első vitája általános bizalmatlansági szavazatra vezetett. *Joseph Ratzinger* zsinati teológus az elutasítás okát abban jelölte meg, hogy egy olyan iskola teológiai rendszer kapott hangot benne, „amely annál többet veszít hatóerejéből, minél többet nyer belső szabotosságban és világosságban”. A latin-amerikai püspökök egyik csoportja nem habozott írásban is kijelenteni: „a tervezet szinte teljesen látatlanba veszi a mai világ problémáit, várakozásait és kutatásait, kifejezésének módja pedig ellentétben van korunk gondolkodásával és érzésével”. A zsinat nagy többsége a hitigazságok „pasztorális” bemutatását kívánta. Ertelme ennek világosan kiderül „Az egyház a mai világban” konstitúcióból: „Hogy feladatát teljesíthesse, az egyháznak állandó kötelessége, hogy vizsgálja és az evangélium fényénél értelmezze az idők jeleit. Kötelessége pedig azért, hogy minden nemzedéknek korszerű választ adhasson az örök emberi kérdésekre, amelyek az evilági és a túlvilági élet értelmére, a kettőnek egymással való összefüggésére vonatkoznak.”

Ha az egyház nem találna meg a feleletnek azt a módját, amely minden nemzedékhez alkalmazkodik — írja Brändle —, akkor csődöt mondana hivatásában. Ezért nem akarta a zsinat olyasféle téves vagy veszedelmes tanokra pazarolni idejét, amelyeket az előkészítő teológiai bizottság összehordott. Teljesen fölöslegesnek tartották a zsinati atyák, hogy olyan

nézeteket, amelyeket már a „Humanis generis” is elítélt, még egyszer elítéljenek. S nyilvánvalóan ez az állásfoglalás az — hangsúlyozza Brändle —, amelyről a Hittani Kongregáció pro-prefektusa másként gondolkodik. Hiszen a kérdőív tíz pontja közül nem kevesebbet, mint hetet szinte szószereint megtalálunk az említett enciklikában: Szentírás, dogmatikai relativizmus, a rendes tanítóhivatal alábecsülése, a megismerés viszonylagossága, átlényegülés, eredeti bűn, irenizmus. A nyolcadik pontot pedig, amely a szituációs etikára, a nem és a házassági erkölcsre vonatkozik, már tárgyalta XII. Pius 1952 és 1956 évi beszédeiben, s az ő pápasága alatt külön is a Szent Officium. S vajon elkerülhetetlenül szükség volt-e megismétlésükre? — kérdi Brändle. Szerinte amit a hívó igényel és amit a zsinat is követelt, kifejezetten a pozitív segítség, a hittitoknak olyan bemutatása, amely számol a mai ember gondolkodásával és érzésével. Hivatkozik ezzel kapcsolatban Brändle arra az előadásra, amelyet *Karl Rahner* a szeptember végén lefolyt római teológus-kongresszuson tartott. „Karl Rahner a maga részéről vitába szállt az Úr valóságos jelenlétét illetően az Eucharisztia egyoldalú és dologi felfogásával. Rámutatott, hogy az eucharisztikus jelenlét nem választható külön Krisztus jelenlétének egyéb formáitól, különösen nem az ő jelenlététől az igében, mert az Eucharisztia egyszerre a csúcsa és a szintézise az Úr jelenléte valamennyi formájának.” Érezni itt a fáradozást — fűzi hozzá Brändle —, hogy a kitaposott pozíciókból és megmerevedett helyzetekből előbbre jussunk, s éppen ez a fáradozás az, aminek hiányát Ottaviani bíboros levelében olyan fájdalmasan tapasztaljuk.

Főleg ezt kifogásolja a domonkos *Henry St. John* is abban a terjedelmes írásában, amelyet a londoni *The Tablet* adott közre október 22-i számában. Senki sem tagadja — úgy mond —, hogy keringenek meglehetősen szélsőséges és talán elstetett állásfoglalások. Ez azonban elkerülhetetlen, amikor frissen felébresztett új merészség és új kritizizmus dolgozik köreinkben. Maga a pápa nyilatkozott úgy a legutóbb, hogy erjedés van

az egyházban, ami önmagában jó dolog. Élt ugyanakkor intelmekkel és figyelmeztetésekkel is, de azzal a beállítottsággal, amely megengedi az elmelkedést és gondolkodást még a ki nyilatkozottat isteni igazságoknak emberi szavakba öltöztetése felől is. Az természetesen magától értetődik, hogy meg kell lennie mindenkor az észszerű engedelmességnek az egyház legfőbb tanító tekintélye irányában. Aki azonban figyelmesen elolvassa Ottaviani bíboros levelét, kénytelen megállapítani, hogy fogalmazásai könnyen tévútra vezethetnek. Itt van mindjárt a 2. pont, amely tiltakozik az ellen, hogy a hittételek megszövegezésének tárgyi értelmét alávessük a történeti fejlődésnek. Vajon a „felszállt a mennyekbe” tétel tárgyi értelme nem változott-e meg bizonyos módon a történeti fejlődés és a következetes tanbeli kifejtés nyomán? A „felszállás”, a „mennyek”, az Úr feltámadt és megdicsőült testének természete — mindez módosult és finomodott egyrészt a teológiai belátás, másrészt az emberi tudás bővülése nyomán. Nem hihetünk többé egy hármasan tagolt mindenségben. Egyébként is bizonyos, hogy nagy mozgáson megy át napjainkban a teológiai gondolkodás, mögötte azonban a Szentírás mélyebb megértése áll, alapjaként egy olyan megújodásnak, amiből a keresztény egység valóban kialakulhat.

Meg kell azonban azt is kérdeznünk — folytatja az angol teológus —, hogy kiket helyez vád alá a tíz, fölöttébb kétértelmű terhelés? Akiket megvádolnak, mind névtelenek: „azt is mondják”, „némelyek”, „nem hiányzanak azok sem”, „sokan merészkednek”... Amin azonban még inkább megütközhetünk, hogy a „titkos” levél eredeti szándéka szerint a püspöki vizsgálódásoknak is titokban kellett volna folyniok s ezek eredményét titokban kellett volna a Hittani Kongregáció rendelkezésére bocsátani. Nyitva marad itt is a kérdés, hogy a felsorolt pontokra vonatkozóan személyek megnevezése nélkül kell-e jelentést tenni, vagy meg kell mondani a neveket. „Az előbbi eljárás teljesen haszontalannak és céltalannak látszik, mert csupán szorongásokat és lehangoltságot válthat ki. A személyek meg-

nevezése azonban alighanem még rosszabb lenne, mert elítéléssel végződhet, meghallgatás vagy védekezés nélkül. Ez pedig a régi Szent Officium eljárása lenne, amelyről azt reméltük, hogy végkép a múlté...

*

El kell ismerni — állapítja meg Rouquette —, hogy mindeztideig az új Hittani Kongregáció, a Szent Officium örököse, aligha váltotta valóra azoknak a céloknak egyikét, amelyeket az átszervezéséről intézkedő 1965 december 7-i „Integrae servandae” motu-proprio tűzött elébe: „elősegíteni a tant”, és „új erőt adni az evangélium hírnökeinek”. Kívülről ítélve úgy látszik, továbbra is főleg a másik szerepéhez ragaszkodik: „helyreigazítani a tévedéseket, szelidséggel jó útra vezetni azokat, akik eltávolodtak róla”.

Nem azt állítja ezzel — folytatja Rouquette —, hogy a Hittani Kongregációnak nem szükséges örködnie a tanok tisztaságán. Mert helyesen írja *Bilan du Concile* (A zsinat mérlege) című könyvében *Laurentin*, hogy „a helyzet ma fölöttébb kétértelmű, s ez a kétértelműség a két pástori feladat összeszövődéséből ered: egyfelől megőrzés, másfelől megújulás, egyfelől a múlt megtartása, másfelől haladás a jövő felé. Mindez nem egy ütközésre vezetett már a zsinaton is. Probléma lesz a zsinat utáni egyház számára is, hogy cselekvési vonalának ilyen konkrét kettőssége ellenére fenntartsa egységét Krisztusban. Ehhez azonban az is szükséges — teszi hozzá Rouquette —, hogy, miként Laurentin fejezi ki magát, ne tekintsük módszeresen „érkezési állomásnak a sorompóór bódéját”. „Mármost némelyeknek az lehetett a benyomásuk — írja Rouquette —, hogy *Ottaviani* bíboros egyedül a sorompóór szerepét kívánja betölteni. Ne túlozzunk azonban semmiben. Nem helyes az a vélemény, hogy a levelet mindenben a Szent Officiumnak az az emlékirata sugalmazta volna, amelyet a zsinatot előkészítő teológiai bizottsághoz intézett. Ez az emlékirat tudvalevően hosszú „syllabusát” sorolta fel az elítélendő tévedéseknek. Helyesebb, ha azt mondjuk, hogy inkább azokra az aggodalmakra emlékezett, amelyeket a kisebbség gyakran kifejezett a zsinat-

ton. Mi több, el kell ismerni, hogy igen mérsékelt maradt.”

De nem valami újabb „syllabuszt” tervez-e mégis Ottaviani? Brändle nyíltan felveti ezt a kérdést. Igaz ugyan, hogy a római okmány a legcsekélyebb célzást sem teszi erre, de vajon egészen légből kapott-e az az aggodás, amely kifejezésre jutott a katolikus sajtóban?

Alátámasztani látszott ezt a francia integristák folyóirata, *Le Monde et la Vie*, amely örvendező fejtegetéseiben nyíltan sürgeti a „nyilvános kutatást” eretnkségek után. Szerinte ez már régóta esedékes lett volna. Mindazok az eltévelyedések ugyanis, amelyeket most Ottaviani megnevezett, kiviláglottak abból az emlékiratból, amelyet *Joseph Lefebvre* püspök 1957-ben terjesztett a francia püspöki kar teljes ülése elé. Amit tehát a francia püspökök akkor elmulasztottak, azt kell pótolni. Ez az állítás igen figyelemreméltó — mutat rá Brändle —, mert az tűnik ki belőle, hogy az integristák Ottaviani pontjait egyáltalán nem a zsinattal hozzák kapcsolatba, hanem jóval a zsinat előttről, éspedig XII. Pius pápaságának korából származtatják. Ez persze nem felelhet meg a valóságnak — emeli ki Brändle —, mert hiszen Lefebvre annak idején kifejezetten bírálta az integrista magatartást is, fényt vet azonban arra a veszedelemre, hogy minden olyan szentszéki okmányt, amelynek tárgya a tévedésektől való óvás, az integristák célzatosan is értékelhetnek, a ferdtés pedig csak ártalmára válhat a védeni kívánt ügynek. Végére is nem kétséges, hogy figyelmeztető tartalom okmányokat az egyházi tanítóhivatal az egyház egységéért való aggodalomból szokott kibocsátani. Ez az egység azonban nemcsak azon fordul meg, hogy a hívők értelmileg hozzájárulnak azokhoz a megszövegezésekhez, amelyekben a hitigazság megjelenik, hanem azon is, hogy bizalom és jóakarattal köti-össze a hierarchiát a hívekkel és a híveket egymással. S éppen ezt a bizalmi egységet teszi ki a legsúlyosabb megterhelésnek minden olyan reakció, amely új inkvizíciót követel. Mondhatná valaki, hogy Ottaviani nem tehető felelőssé azért a módért, ahogyan az integristák fogadták levelét. Ez

kétségkívül igaz. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy az integráltak az ilyesféle római iratokra mindig azonos módon reagáltak: fékezhetetlen ösztönzéssel eretnekek hajhászására. Minden egyháztörténész ismeri a „denunciáns klubok” tevékenységét az antimodernista harc alatt, majd XII. Pius idejében a „Humani generis” enciklikával kapcsolatban. Hatékony a figyelmeztető okmányok ilyen visszahatását előre lehet látni, akkor a Hittani Kongregációnak nem kellene kibocsátásuk előtt mindenkor megvizsgálnia, vajon nem többet árt-e mint használ, nem felelős-e azért, ha az efféle reakciót előidézi?

Rouquette is fölöttébb sajnálatosnak mondja, hogy Ottaviani levelét nyomban úgy állította be egy szélsőséges „jobboldali” irányzat, mint bizonyítékot annak az ellenállásának jogosságára, amelyet a zsinati szellem ellen tanúsít. Az is tudomására jutott — írja —, hogy egy integrista csoportosulás megküldte valamennyi tagjának a bíboros levelének másolatát, felszólítva őket, hogy jelentsék fel közvetlenül Rómában mindazokat a tanbeli eltéréseket, amelyekről tudomást szereztek. „Nagyon kívánatos, hogy a feljelentéseknek ezt a mániáját ne bátorítsák többé a római hivatalok, sőt vegyék el a kedvet tőle.”

*

Van azonban mégis egy mozzanat, amit még azok is kedvezően ítélnék meg, akik egyébként bírálják *Ottaviani* bíboros levelét. S ez a korántsem lényegtelen mozzanat az, hogy — *Rouquette* szavaival élve — „a római hivatalok mélyéről elindított kárhözvetések helyett a Hittani Kongregáció immár az egyetemes püspöki karhoz fordul kérdéseivel — a kollegialitás szellemében”. Bizonyosra vehető tehát, hogy a Kongregáció a püspökök válaszaitól teszi függővé esetleges döntéseit, nem vágott tehát elébe az ő állásfoglalásaiknak, ami a múlthoz képest gyökeres fordulathoz tekinthető. A püspöki karoknak így lehetőségük nyílt arra, hogy a levélben észlelt lazaságokat és pontatlanságokat helyes megkülönböztetésekkel és árnyalásokkal igazítva ki, cselekvő módon segítségére legyenek a Szentszéknek egy olyan tájékozódásban, amely

nélkülözhetetlen az egyház egészséges élete számára.

Remélnünk kell — írja októberi számában az *Orbis Catholicus* —, hogy a püspökök a lehető legnagyobb mértékben élni is fognak ezzel a lehetőséggel. Kíváncsi vagyok ugyanis, hogy az egyházi tanítóhivatal sokoldalúan tájékozottassák a felvetett problémák valamennyi oldaláról és azok kihatásairól. Mert minél kevésbé találunk szerencsésnek egyes fogalmazásokat a Hittani Kongregáció proprefektusának iratában — miután a problémákat túlságosan „tradicionálisan” és túl egyszerűsítetten állítja elénk —, annál nagyobb meglepéssel vehetjük tudomásul, hogy a kérdések megválaszolásához szakemberek bevonását is kéri a levél a püspököktől.

„Elvárhatjuk — folytatja az *Orbis Catholicus* —, hogy a megoldást kívánó problémákat olyan egyházon belüli tisztázó megvitatás alá vonják, amilyenre a zsinat adott példát. Számolnunk kell azzal, hogy minél inkább az egyházi élet és a keresztény hit tartalmának központjába kerülnek ezek a kérdések, annál jobban kiéleződik a zsinat utáni ellentét az eddigiekhez ragaszkodók és az előbbre törekvők között. Annál nagyobb lehet majd a kísértés is arra, hogy mindazoknak a kérdéseknek megoldását a folytatatlanságért való jogos aggódásból valami pragmatikus kiegyezésben keressék. Nem szabad lepleznünk magunk előtt, hogy igen sokrétű és egyben a legegésőbb problémákkal kerülünk szembe. Nemcsupán arról van itt szó, hogy a teológiát s még inkább az egyházi igehirdetést összhangba hozzuk a modern tudománnyal, hanem arról a szükségszerű feladatról is, hogy a kinyilatkoztatás tartalmát az Istenre és az emberre vonatkozó mai felfogás tekintetbe vételével a maga egészében értelmezzük. Nyilvánvaló, hogy ennek során nemcsak a teológia és az egyházi tanítóhivatal, hanem a hívek hite is különös próba alá kerül. Olyan próba alá, amelynek kiállása szorgos vizsgálódásokat követel. Am átmeneti nehézségek és kockázatok sem tarthatnak vissza ettől, mert a vallás jövőjére éppen az lenne a veszedelmes, ha a fel nem tartóztatható fejlődés elől mozdulatlanságba menekül-nénk.”